

РЕЦЕНЗИЯ

**от проф. дпн Румен Иванов Стаматов –
Варненски свободен университет „Черноризец Храбър”**

на дисертационен труд за присъждане на образователната и научната степен
„доктор”

в област на висше образование: 3. Социални, стопански и правни науки;
професионално направление 3.2. Психология

докторска програма: Психология на личността и методология на
психологичното измерване

автор: Мария Цвяткова Иванова

тема: „ ПСИХИЧНО БЛАГОПОЛУЧИЕ, РЕЛИГИОЗНОСТ И КОПИНГ СТРАТЕГИИ”

1.Общо описание на представените материали

По избор от научното жури съм определен за негов член по процедурата за защита на дисертационен труд на тема „ПСИХИЧНО БЛАГОПОЛУЧИЕ, РЕЛИГИОЗНОСТ И КОПИНГ СТРАТЕГИИ” за придобиване на образователната и научна степен „доктор” в област на висше образование 3. Социални, стопански и правни науки, професионално направление 3.2. Психология, докторска програма: Психология на личността и методология на психологичното измерване. Автор на дисертационния труд е Мария Цвяткова Иванова – докторант към секция „ Психология на личността и методология на психологичното измерване ” департамент Психология към Институт за изследване на населението и човека към БАН. Представеният от Мария Цвяткова Иванова комплект материали е на хартиен носител и е в съответствие с изискванията на ЗРАСРБ, Правилника за приложението му и Правилника за развитие на академичния състав на БАН. Той включва всички необходими документи. Докторантът е приложил и съответните публикации.

2. Актуалност на тематиката и целесъобразност на поставените цели и задачи.

Представеното дисертационно изследване е посветено на връзките между благополучието, религиозността и стратегиите за справяне и удостоверява своята емпирична и теоретична ценност чрез опита за обогатяване на знанията върху промениливите, които влияят върху различните аспекти на благополучието в един специфичен контекст – сравнението между лица с религиозна и нерелигиозна идентичност.

Изследването очертава поле, в което благополучието е осмислено чрез връзките с религиозността и стратегиите за справяне, като е използван модела на Риф и съответно въпросника, който отразява отделните конструкти, представени в този модел. Резултатите от емпиричното изследване са поставени в контекста на вече съществуващите изследвания, което открива възможности за осмисляне на връзката благополучие - религиозност в един по-специфичен контекст - религиозността, която е положена в православната традиция, с което се внася и по-детайлно разглеждане на тази връзка.

3. Познание на проблема

Мария Иванова се опитва обосновано да постигне целта на дисертационното изследване, както и преследваните задачи със съответните методи на теоретичното и емпиричното изследване. Теоретичният анализ е насочен към осмисляне на основните конструкти – благополучие, религиозност и стратегии за справяне.

Проследени са множество концепции за благополучието, като е наблегнато на евдемоничното благополучие, което е много по релевантно на целите на изследването. Очертани са различните измерения на благополучието като е използван многомерния модела на Риф. Обособените шест дименсии в модела се превръщат в основата за оценяване на благополучието.

Религиозността също е представена като многомерен конструкт, в който са преплетени емоционални, когнитивни, мотивационни и поведенчески компоненти, което е отражение на изключително задълбочен анализ. Заедно с това са обособени и няколко специфични стратегии за справяне, който са в обсега на религиозността и допълват транзакционния модел за справяне на Лазаръс и обособените видове стратегии.

Теоретичният анализ представя обстоен преглед на изследваните конструкти и на различните тематизации, с които се откриват в полето на психологията.

Бих искал да отбележа вътрешната свързаност между концептуализирането на изследваните конструкти и въпросниците, с които се изследват техните отношения. По този начин емпиричните изследвания се осмислят в контекста на определени концепции и внасят съществени допълнения към съществуващите разбирания и заедно с това проблематизират и някои от съществуващите разбирания върху връзката благополучие и религиозност.

Считам за особено ценен опита да се проследи връзката между благополучие и религиозност, което открива възможности за предоставяне на емпирично удостоверими доказателства за ценността на религиозния опит и

идентичност в дебатите около позитивните и негативните отражения на религиозността, които все още остават незавършени.

Проследявайки емпиричните анализи бих искал да отбележа и ценността на много от откритията свързани с връзките между отделните измерения на благополучието и различните религиозни ориентации и използваните стратегии за справяне.

4. Методика на изследването

Методиката отразява основния замисъл на изследването и на концептуалното му осмисляне. Изследването е осъществено чрез четири различни въпросника, с които се измерват равнищата на отделните конструкти:

За оценка на благополучието е използвана:

Кратката форма на въпросника на К.Риф, в българската версия на Пл.Калчев. Въпросникът съдържа 30 твърдения, които се оценяват чрез шест степенна ликертова скала.

За оценка на стратегиите за справяне е използван въпросника за предпочитани стратегии за справяне със стреса, който е основан на модела на Лазаръс и на модела за саморегулация на поведението на Карвър и Шайер адаптиран от А. Русинова-Христова и Г. Карастоянов. Въпросникът съдържа 13 подскали, всяка от които с състои от 4 айтема и се оценяват с пет-степенна ликертова скала.

За оценката на специфичните стратегии за справяне в религиозен контекст е използван въпросника на Пергамент, който съдържа 29 айтема, оценяване чрез четири степенна ликертова скала. Адаптацията на въпросника е на автора на Мария Иванова и в крайната версия са обособени 4 подскали.

За оценката на религиозните ориентации е използван въпросника на Батсън, който включва 22 айтема с двоично оценяване и измерва две ориентации – външна и вътрешна религиозна ориентация.

Психометричните характеристики на използваните въпросници са добри.

Заедно с използването на въпросниците изследването включва и още два метода анализ на информация събрана фокус групи и анализ на материали и публикации в он-лайн общности.

5. Характеристика и оценка на дисертационния труд

Дисертационният труд е с обем 167 страници в основния текст, който включва 28 таблици, и 1 приложение. Структурата включва увод като въведение в изследователската тема, три глави, изводи и обобщения, заключение, използвана литература и приложения. Библиографията е със 160 заглавия - 17 на кирилица, 143 на латиница. Самото изследване е структурирано в две части – теоретична, която представя основните концепти, около които се изгражда изследването и емпирична, която е представена от цели, задачи, хипотези, инструменти на изследването с подробно описание на психометричните характеристики и различните анализи, в контекста на формулираните хипотези. Представените анализи и изводи са представителни за усилията на докторантката и подкрепят верификацията на получените резултати.

6. Приноси и значимост на разработката за науката и практиката

Приносите на Мария Иванова са съдържателно обобщени и отговарят на проведеното изследване. Като цяло бих искал да отбележа следните положителни моменти:

- представени са изключително задълбочени анализи на основните конструкти и особено на религиозността с нейните различни тематизации, както и на специфичните религиозни стратегии за справяне;

- очертани са отношенията между различните религиозни и нерелигиозни ориентации и различните измерения на благополучието, както и различията в използването на различните стратегии при справяне със стреса.

- представени са адаптации на два от въпросниците, които оценят религиозните ориентации и религиозните стратегии за справяне, което открива възможности за продължаващи изследвания в областта на религиозността с различни конструкти, очертаващи здравето, оптималното функциониране и благополучие, в различни социални и религиозни контексти, бих искал да отбележа, че това са едни от най-добрите въпросници за оценка на религиозността и българските адаптации са принос на автора на изследването;

- установени са актуални тенденции във връзките между религиозните и нерелигиозните ориентации с благополучието – емпирично са потвърдени високи равнища на благополучие независимо от ориентациите и заедно с това в сравнителен план и различията - наличие на по-ниски равнища на благополучие при лица с религиозна ориентация.

-установени са някои специфични различия – при лицата с религиозна ориентация доминиращото равнище е обвързано с целта на живота, докато при нерелигиозните лица – себеприемането, независимо от ориентацията психичното благополучие е по-силно изразено в измерението автономност, овладяване на средата и по –слабо по отношение на позитивните отношения., в сравнение с лицата с религиозна ориентация благополучието в този аспект е също по-силно изразен;

-установени са различия в отделните равнища на благополучието по отделните измерения при лицата с външна и вътрешна религиозна ориентация;

-установени са връзки между различните религиозни стратегии за справяне и благополучието, както и на консистентност между религиозна ориентация и религиозни стратегии за справяне, което показва и значението на религиозността като персонален конструкт.

Считам за особено интересен коментара на ниските равнища на благополучие при хората с религиозна ориентация, който привлича като обяснение маргинализирането на религиозните общности.

Заедно с отбелязаните приносите на изследването, които определено са многопосочни бих искал да отправя няколко бележки:

-когато се очертават особеностите на връзките между благополучие, справяне и религиозността е необходимо да се подчертае, че това се отнася за религиозност, която е в границите на православието, и че тези емпирично достоверими отношения не е задължително да се проявят по отношение на останалите религиозни общности /католици и протестанти/, в изследването е отбелязано че извадката обхваща лица с православна принадлежност, но в изводите, това не е категорично подчертано;

-би било изключително интересно да се анализират отношенията не само между екстерналните и интерналните религиозни ориентации спрямо благополучието, но и между екстерналните религиозни ориентации и нерелигиозните ориентации, самия конструкт екстернална религиозна ориентация очертава интересни различия в идентичността, посветеността, вярата, ангажиментите с различните практики... и може да улови по специфичен начин движенията между нерелигиозните и религиозните ориентации;

-не считам, че връзката религиозност и позитивни отношения, по начина по който е изследвана с въпросника на Риф е най-релевантна, в този контекст би могло да се добави едно съществено измерение на позитивните отношения – удовлетвореността от семейните отношения; за хората с

религиозна ориентация и идентичност семейните отношения са от особена значимост не само поради религиозни причини, но и поради социални – маргинализирането на самите религиозните общности.

8. Преценка на публикациите по дисертационния труд

Представените публикации са 3 и 1 под-печат, които са изцяло в темата на дисертационния труд.

9. Лично участие на докторанта

Мария Цвяткова Иванова е реализирала самостоятелно цялото дисертационно изследване. Текстът, получените резултати и приноси са негово лично дело.

10. Автореферат

Авторефератът съдържа основните постановки в дисертационния труд, резултатите и техния анализ. Считаю, че е адекватен на дисертационния труд и обективно отразява теоретичните анализи и основните резултати, представени в съдържанието на изследването.

11. Лични впечатления

Бих искал да отбележа, че Мария Цвяткова Иванова притежава задълбочени познания в изследваната област, съчетани с отговорност и с оригинален подход към емпиричното разглеждане на темата, което обогатява разбиранията върху отношенията благополучие, религиозност, и стратегии за справяне.

12. Препоръки за бъдещо използване

Бих предложил основния текст на дисертацията да се разшири, като се изследват допълнителни конструкти очертаващи благоденствието и обхванат по-широки религиозни общности.

Заклучение

Дисертационният труд показва, че докторантката Мария Цвяткова Иванова притежава задълбочени познания по темата на дисертацията. Смятам,

че кандидатът отговаря на условията и реда за присъждане на образователната и научната степен „доктор” по Закона за развитие на академичния състав в Република България, ППЗРАС, Правилника за развитие на академичния състав на БАН . След изтъкнатите аргументи, както и на цялостната положителна оценка за извършеното дисертационно изследване, предлагам на научното жури да гласува положително и да присъди образователната и научна степен „доктор” на Мария Цвяткова Иванова, за което давам и своя утвърдителен вот.

10.02. 2021 г.

Изготвил рецензията:
/проф. Румен Стаматов/